

söndag den 31 maj 2015

ÄLVDALSKA TALESÄTT

Älvdalskan är utomordentligt rik på ordspråk och olika typer av talesätt. Dessa borde samlas och ges ut, innan de faller i glömska. I min ordbok från 2010 hade jag inte ambitionen att ta med sådant material, men i den lilla ordboken (1:a upplagan 1986, 2:a upplagan 2006) finns det en del ordspråk och talesätt. För den intresserade har jag här samlat detta lilla material i bokstavsordning och kompletterat med några uttryck därutöver. En handfull talesätt har därvid hämtats ur den större ordboken, vilket markerats med (ÄOB). Talesätt ur växtnamnsboken och fågelnamnsboken har markerats med (VNB) respektive (FNB). Talesätt därutöver har satts med fet stil. Det bör observeras att detta endast är ett mycket litet smakprov. Meningen är framför allt att detta ska skapa intresse och inspirera till insamling av fler uttryck och ordvändningar. **Skicka gärna sådana till mig, så lägger jag in dem i listan.**

Add du se int si'tt! (ÄOB)

Jo pyttsan!

An al lä að uolukkun, so fego'ss q.

Man ska skratta åt olyckan, så förgås den.

An al tag war q stýörur, um an al fq noð gart.

Man ska ta vara på (de små) stunderna, om man ska få något gjort.

An ar ferid dait snoggt ir.

Han har givit sig av dit där det är vackert, dvs. Han har gått till en bättre värld,

Han har gått hädan.

An ar fisið og ferid.

Han har fisit och givit sig av.

An ar mikkel máiser binda.

Han har många möss att tjudra, dvs. många järn i elden, mycket att stå i.

An ar tannlosan prest og fuotlosan est

Han har tandlös präst och benlös häst. (sades om någon som inte kom hem direkt efter gudstjänsten eller som t.o.m. gick och hälsade på någon i stället för att gå i kyrkan)

An baiðer older uvlainð, an so baiðer eter noð guott.

Den som väntar på något gott, väntar aldrig för länge.

(eg.: Den väntar inte för länge som väntar på något gott.)

An briuot do, int av sig rove.

Han bryter då inte av sig ändan. (sägs om lat och/eller oföretagsam person)

An byöver it lär faðer tşytå. (ÄOB)

Ordagrant: Man behöver inte lära far öva samlag.

Motsvarar ungefär: Man ska inte lära gamla hundar sitta, eller: Gammal är äldst.

An-dar briuot it av sig ryddşin, itşä.

Den där bryter minsann inte ryggen. (sägs om lat person)

An for it ogur, föld an dşär it minn diem.

Man får inte ögon förrän man inte har användning för dem (längre).

An ir so snql, so an gnqler dar an drait.

Han är så snål, att han jämrar sig när han skiter.

An låt liuo'tt sos trulle.

Han låter illa (eller: klagar) som trollen (sägs om någon som klagar mycket)

söndag den 31 maj 2015

An lærer emē an liv.

Man lär så länge man lever.

An (skriever og) ligg q, so blyased frunder borter stugun (eller: *borter weggum*)

Han (skriver och) ligger på så blyertsen brummar bort genom stugan (bort efter väggarna)

Motsvarar ungefär: Han skriver så pennan glöder.

An so ar it noð eller, an steller til eð för sig.

Den som inte har något annat, den ställer till det för sig.

Motsvarar ungefär: Fåfång gå lærer mycket ont.

An so spilär og kweð um morgun, an fqr grain innq kweldn ir.

Den som spelar och sjunger på morgonen får gråta innan det blir kväll.

Aprillq gor blaið in og faul aut.

April börjar blid och slutar bister.

Ar du stor'n i rovin?

Ordagrant: Har du käppen i ändan.

Motsvarar ungefär: Har du svängdörrar hemma. – Sägs till en som inte stänger dörren efter sig.

Avundsiuokq bait sju alner ini skered.

Avundsjukan går (eg. 'biter') sju alnar in i klippan. (sägs om styrkan i avundsjukan)

Dar an språker um aingglär, stsynt wainggär.

Då man talar om änglarna, skymtar vingarna.

(Jfr sv. När man talar om trollen, står de i farstun)

Dier bell gnågå bienē, dier so åvå ietid tşyöteð.

De som har ätit köttet kan gnaga på benen.

Dier fş net sainy råð.

De får nöta sina råd.

Ungefär: De får väl göra på sitt vis då.

Dier sitts iuop sos ertraised.

De sitter ihop som ärtriset.

Ungefär: De är som ler och långhalm. et.: De är oskiljaktiga.

Dşiete dşikk og togg tundred, sturt under at q fikk sund eð. (VNB)

Geten gick och tuggade fnöske, [det var ett] stort under att hon fick sönder det.

(gammal ordlek)

Du ir dq int fieg i år.

Du ska då inte dö i år. (sägs då någon man just talat om kommer in genom dörren)

(Jfr sv. När man talar om trollen, står de i farstun)

Dyndşq danter q skalausað.

Ungefär: Dyngan vill på dass. (sägs då någon behöver gå på toaletten)

Dyördşin ar knai'tt grased.

Spindeln har knutit gräset. (sägs när gräset är fullt av spindelväv)

Edd ar older weð noger mann

'Skulle' har aldrig varit någon man. (kortare variant av följande)

Edd og ulld war ingg karrer.

'Borde' och 'skulle' var inga karlar.

(dvs. det är inte fråga om vad som borde ha gjorts, utan vad som verkligen gjordes)

Eð blås q skaur'n.

Det blåser för regn.

Eð-dar ar werið i sjakk, innq eð kam i kuppa.

söndag den 31 maj 2015

Det där har varit i säck, innan det kom i påse.

Eð ar snieð q dritstattsin.

Det har snöat på dynghögen. (sågs när någon satt på sig ett nytt och/eller fint plagg)

Eð dug i buðum.

Det duger i fåboden.

Eð gor it koppkåit min kævum.

Det går inte att springa ikapp med kalvar.

(sades t.ex. när man ansåg det lönlöst att diskutera med en halsstarrig person)

Eð gor sos wattn um stie.

Det går som vatten om sten. (När sa man så?)

Eð ieker i spaiklaðun.

Det ekar i spikladan. (talesätt med oviss bakgrund, eventuellt skämtsam parafras av

Eð lämär millq bjärgum 'Det ekar mellan bergen')

(Ja,) eð ir fel sos eð ar uorteð (iessn).

(Ja) det är väl som det har blivit (en gång).

(skämtsamt svar på frågan om hur det står till)

Eð ir grist millq trainum og gaunggum.

Det är glest mellan träden och gångerna. (sågs t.ex. när man ses igen efter en längre tid)

Eð ir it so nuog, bar eð werd prisiss.

Det är inte så noga, bara det blir precis.

Eð ir niðq bokkam an al autrett noð, og int upi weðrę.¹

Det är på marken man ska uträtta något, och inte uppe i luften.

Eð ir ruoli(t) arp q dar eð frunder

Det är roligt att reta någon som blir arg.

Eð ir sos an edd að työðrað byönn.

Det är som om man hade tjudrat björnen. (sades när det gräset var dåligt slaget)

Eð ir summu dag.

Det är samma dag. (dvs. Allting går sin gilla gång.)

Eð ir uolalik mågå (eller: magir).

Det är olika magar, dvs. smaken är olika.

Eð ir uvlaunggt stsuot að dyö tungglę.

Det är för långt att skjuta till den månen. (sades om utsiktslöst företag)

Eð ir uvsient snåit sig, dar neveð ar ferið av.

Det är för sent att snyta sig, när näsan har trillat av.

Eð jåp it skrätş, dar åskq ar festað i.

Det hjälper inte att skrika när åskan har slagit ned (eg.: tänt på).

Eð neşes ollt so brukes.

Allt som används slits.

Eð sir aut sos Rymmą edd ar gaið jär.

Det ser ut som om Rymman (Rymån) skulle ha gått fram här.

(sades när det var tomt i skafferiet)

Eð war it maungg skoller dar.

Det var inte många huvuden (dvs. personer) där.

Egg, ålder og asp legger² smyör i ask. Raungnq dşyöðer, byörtşę fyöðer, seldq swelter og waiðq

¹ Hämtat från Bengt Åkerbergs grammatik.

² Formen *legger* är inte grammatiskt korrekt. Man förväntar sig här *legg*.

söndag den 31 maj 2015

welter. (VNB)

Hägg, al och asp, lägger smör i ask. Rönnen göder, björken föder, sälgen svälter och videt välter.

Fjäll niði onę, stö'tt sig i toneę, fikk ien bitå min tyttun.

Föll ned i ån, slog sig i tån, fick en tunnbrödsrulle av tanten.

Fliuogend kråka för noð, men sittęend intnoð.

Flygande kråka får något, men sittande – ingenting.

***Fomm far sos bellum* (eller: *Farum fel sos bellum*).**

Vi får väl göra så gott vi kan.

Frjådagsweðreð wärär* (eller: *rekk*) *int að sundagsmess.

Fredagsvädret varar (räcker) inte till söndagsgudstjänsten.

Frø trullum og að ullum!

Från trollen och till ullen (eg.: ullarna)!

(sades när man klippt fåren och de skulle till fåboden över sommaren)

Gleð upp dig blådęiet, so för du waitan tęilingg.

Gläd dig, du svarta get, så får du en vit killing.

(sagt som uppmuntran, då det ser mörkt ut)

Grannär bruk it dęienn byt estum.

Grannar brukar inte gärna byta hästar.

***Gukku ø kwist, seg mig fewisst, ur mikklų år ig för livå* (eller: *livå för*).**

Göken på gren, säg mig förvisst, hur många år jag får leva (eller: leva får).

(Sades om man hörde vårens första gökrop i väster, varefter man räkna gökens ”svar”).

Gumåron saggd brauðę, mes midag war.

God morgon, sa bruden när det var middag(stid).

Gunatt, gunatt, gambelatt, ig kumb fel att i morgu att.

God natt, god natt, gamla hatt, jag kommer väl tillbaka i morgon igen.

(ofta säger man bara:) *Gambelatt kumb fel att.*

Gunatt, sov guott og klemm styö'tt!

God natt, sov gott och krama hårt (eg.: stadigt)!

Gusin, ir du frusin?

Guds fred, är du frusen? (skämtsam hälsning)

Ien litn wið dęärå mitęið, mes ien stur wender sig.

En liten hinner göra mycket, medan en stor vänder sig.

Ienneð, twåln, tined ... sunnoę, attø, niðø stugu

Järn(et), tvåln(en), tenn(et) ... söder om, bakom, nedanför stugan. (början och slutet på skämtsam ramsa, byggd på räkneorden *ienn*, *twå tri ... sjuttjø, åttjø, nittjø, tjugu*)

***I fiuord add ig uost og smyör, men i år ar ig int mięer eld ien lurt tä rwaið åv.* (FNB)**

I fjol hade jag ost och smör, men i år har jag inte mer än en lort att vrida av.

(ramsa som ska härma ladusvalans kvitter)

Ig ar båkåð diem min silverklypin.

Jag har bakat dem med silvernypan, dvs. jag har köpt dem.

Ig edd it nyttað sjø an gainum sju ruogard.

Jag skulle inte vilja se honom genom sju gårdsgårdar. (sades om ful person?)

Ig ir so ungrun so ig sir sju, dar indęin ir.

Jag är så hungrig att jag ser sju där det inte är någon.

Ig tyttęer avið feð frø mięsteram fer bitaið.

söndag den 31 maj 2015

Jag tycker ni har farit ifrån mästaren för tidigt. (sades om fuskverk)
Ig willd bar dšär wel, saggd an so sleppt aut tšynär q klöverlindu.

Jag ville bara (göra) väl, sa han som släppte ut korna på klöverängen.

Inggü makt tar ig åv dig, og int makt stjäl ig dig eld.

Ingen kraft tar jag från dig, och inte heller stjäl jag någon kraft från dig.
(sades till fåret vid klippningen)

Ir an buoðin, ir an plegåð.

Är man bjuden, så är man förplägad.

Kelindšę ir iem og spið, og kuldrúkk, kuldrúkk, kuldrúk. (FNB)

Hustrun är hemma och spinner, och *kuldrúkk, kuldrúkk, kuldrúkk*
(ramsa som ska härma orrens bubblande spelljud)

knjep nið skátån

skruva ned förväntningarna, komma ned på jorden (egentligen: 'knäppa ned svansen')

Liteð rekk til dar mitsið gor að.

Litet räcker till när mycket går åt.

Longg, trongg sos je stongg so eð flongner etter

Lång, trång som en stång som det flagnar efter (meningslös nidramsa som ska härma
Brunnbergsbornas uttal; finns i flera varianter)

Mause kumb uppter Klittbokkum og will fq grötn og mjotšę, og šę ser q: pitå-pitå-pitå!

Musen kommer uppför Klittenbackarna och vill ha gröt och mjölk, och sen säger den:
kille-kille-kill! (lekramsa för små barn; finns i flera varianter)

Måla – livå – dää. (VNB)

Mala – leva – dö. (sades när man plockade av prästkragens kronblad ett efter ett, som
när man på svenska säger: älskar – älskar inte)

Q ar navlan fer brå'ss.

Hon har naveln till brosch. (sägs om någon som har magen bar)

Ostnoqę ir sos kripprovę.

Höstnatten är som barnstjärten (dvs. blöt).

Pitri raið og aip styrer.

Narraktigheten rider, och enfalden styr.

Påikär niði åvåm åvå låisär i krågåm

Pojkarna nere i viken har löss i kragen. (gammalt skämtrim)

Siuov driet an ijel sig i fiuord

Självs sket han ihjäl sig i fjol (spydig kommentar till el. om skrytsam person)

Spyr etter um prestn ar bruotšę.

Fråga om prästen har byxor. (sades när någon kom med en dum fråga)

Swart slaisog bitšęð, wait slaisog klitq, danser sos ię junggfru, gneddšer sos ien est. (FNB)

Svart som beck, vit som krita, dansar som en jungfru, gnäggas som en häst.
(gammal gåta; svar: skatan)

Teg, du so int ar noð skegg!

Tig, du som inte har något skägg!

Trot-Elj såt upq dyndšun og kwað

Elin i Trot-gården satt på avträdet (el. dynghögen) och sjöng. (variant av följ.)

Trot-Elj såt upq tšyörtšun og kwað, tast q räsäð niði je muosågrav

Elin i Trot-gården satt uppe på kyrkan och sjöng, tills hon ramlade ned i en mossgrup.
(en del av en visa; *Trot Eli* lär också symbolisera 'en kvinna som inte bryr sig')

söndag den 31 maj 2015

Trä'tt og matt og full i skratt og sint o olltiuop.

Trött och matt och full i skratt och arg på alltihop.

Tšärt barn ar mikklų nammen.

Kärt barn har många namn. (från svenskan)

Tuorrtolltyörwidårwaið (ÄOB)

Torrtallstjärvedsvril, en tungvrickningsramsasom som finns i flera varianter

Twiså, twiså, twär full tautur.

Viska, viska, två fulla hökorgar. (sades förebrående till två som viskade)

Ukað byrer an o kryötš eter dig eld?

Börjar han lägga ut sina krokar efter dig?

(sades till en som höll på att bli sjuk; med "han" torde avses den Lede)

Uksn inn nog alin aut og tarmär launggt dai'tter raise.

Tjuren inne och svansen ute och tarmarna långt bortåt skogen. (en gåta)

Ulið såvå i Jesu nammen

Nu ska ni sova i Jesu namn. (sades till kreaturen när lagården stängdes för kvällen)

Um int du dšäv mig liteð työr, so al ig slå dig millų stukkum og stienum.

Om du inte ger mig lite tjära, så ska jag slå dig mellan stockar och stenar.

(sades till en i handen fångad vårtbitare)

"Um" og "edde" åvå older werið nog riktug karrer.³

"Om" och "skulle" har aldrig varit några riktiga karlar.

Variant av *Edd og ulld war ingg karrer* ovan. Jfr sv. "Om inte om hade varit, ..."

Uoss (ir) sajend og int fyörend (ÄOB)

På oss ankommer att tala, men inte att föra [vidare], dvs.: Oss emellan

Uppsalwiteð ar weð frammm atte.

Uppsalaförståndet har varit framme igen. (sas då något riktigt tokigt hade hänt)

Ur eð beller itt o!

Hur det kan slumpa sig! Så det kan gå!

Ur mitšid ir klukkų? – Li'tt i skuoem (eller: lågskuo'mm) og li'tt i sukka.

Hur mycket är klockan? – Lite i skogen (eller: lågskon) och lite i strumpan.

(skämtsamt svar på frågan ifråga)

Wardšin ar it noð tšyöt sela.

Vargen har inget kött att sälja.

Wenn willd du tuppam? (ÄOB) – Flukk an og jät upp an.

Vad skulle du med tuppen till? – Plocka den och äta upp den. (Med frågan menades

ungefär: Vad skulle det där vara bra för? – Svaret skulle vara avväpnande.)

Wesst nekkär åvå best lukku.

De värsta kanaljerna har den största framgången.

Will du fy upi Traingsleð og fistš brindriteð min glasogum?

Vill du följa med upp till Trängslet och fiska älgspillning med glasögon. (skämtsamt

ramsasom ska demonstrera språkets obegriplighet; finns i flera varianter, t.ex.:

Will du fy upi Traingsle og klyv stšyreð o triuogum non gaungg jär frammyvyr?

Vill du följa med upp till Trängslet och klövja långfil på snöskor någon gång längre

fram. (jfr föregående)

Yöver du se int til eð! (ÄOB)

Pyttsan!

---

³ Hämtat från Bengt Åkerbergs grammatik.